

DOI: <https://doi.org/10.51209/platform.2.8.2023.368-384>
УДК 821.912.2/159.9

Іван Вікторович БРАТУСЬ,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна,
e-mail: kulturolog@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-8747-2611

Галина Василівна КУЗЬМЕНКО,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Київська муніципальна академія
естрадного та циркового мистецтва,
Київ, Україна,
e-mail: glnkuzmenko36@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-0613-3934

ПРИНЦИП ЕНАНТІОДРОМІЇ В РОМАНІ ЖАНА-ПОЛЯ САРТРА «НУДОТА»

Анотація. У статті розглядається питання енантіодромії в романі Жана-Поля Сартра «Нудота». Особлива увага надається природі самого явища енантіодромії (її реальних та уявних проявів), закономірностей взаємодії протилежностей у історичних, соціальних та особистих взаємодіях. Піднімається питання про неможливість прямолінійного контролювання подій та явищ, оскільки подібні спроби спричиняють ще більший відхід від бажаного результату. Особлива увага надається роздумам Антуана Рокантена про природу внутрішньої складової життєвих колізій. Наводяться найбільш вживані та специфічні визначення енантіодромії. Автори

зупиняються на розгляді внутрішньої та зовнішньої динаміки енантідромії у романі «Нудота», що відстежується крізь призму роздумів головного героя. Доведено, що енантідромія становить собою один з основних принципів побудови «нової» життєвої моделі головного героя Антуана Рокантена, яка почасти відповідна ідейним засадам екзистенціональної філософії Жана-Поля Сартра. Виконано огляд досліджень, що дотичні до енантідромії та творчості Жана-Поля Сартра. Розкриті тези Юнга про принципи рівноваги в природному світі, де будь-якій крайності протистоїть певна система, спрямована на відновлення балансу. Доведено, що існує принцип неминучого перевороту обставин після досягнення певного рівня балансу. Особливості роману «Нудота» демонструють характер енантідромії. Доведено, що енантідромія життя вважається частковою відповіддю на питання складності вхопити суть перебігу подій та психологічних балансів особистості зокрема та суспільства загалом. Особлива увага надається тому, що все у творі робиться через конфлікт. Цим Сартр відтворює вчення Геракліта, що стверджує прагнення до протилежностей, із яких створюється співзвуччя. Багаторічні філософські спостереження автора вивели ідею того, що все спрямовано у різні боки (незгода), гармонує із самим собою, є першоосновою й породжує все – у боротьбі, з того, що відрізняється, народжується найпрекрасніша гармонія. Надана авторська розробка складності сприйняття протилежностей, оскільки правильна відповідь на виклики долі в творі часто має найбільш екстравагантний вибір, а «неправильні відповіді» часто відповідають нашим очікуванням.

Ключові слова: Сартр, література, екзистенціалізм, філософія, енантідромія.

Вступ. Для I чверті ХХІ ст. безліч питань, що були розглянуті в романі Жана-Поля Сартра «Нудота», залишилися невирішеними. Подібний «казус» і був закладений почасти автором, бо весь його твір просякнутий сумнівами у спроможності людства досягти осмислення дійсності наявними мисленнєвими механізмами. Кожний «обнадійливий крок» над «безоднею відчаю» часто наближає, а не віддаляє нас від краю відчаю, який цілком реально демонструє свою здатність зруйнувати людську особистість. Відчувається, що автор роману «Нудота» «прогулювався» сам зі своїм героєм – Антуаном Рокантемом – над цією «прірвою». Але центральною темою роздумів письменника (які він заклав у філософську концепцію головного героя) стала гнітюча енантіодромія життя. Саме вона може вважатися частковою відповіддю на питання складності вхопити суть перебігу подій та психологічних балансів особистості зокрема та суспільства загалом.

Постановка проблеми. Жан-Поль Сартр розглядав енантіодромію в аспекті передусім своєрідної «соціальної інженерії», що ґрунтується на філософських і культурних особливостях людського буття. Найвідомішим у цьому відношенні є «ефект кобри» («perverse incentive, cobra effect»). Термін «ефект кобри» запропонував економіст Хорст Зіберт (Horst Siebert, «Der Kobra-Effekt. Wie man Irrwege der Wirtschaftspolitik vermeidet»). Він науково осмислив спробу британського уряду зменшити популяцію отруйних кобр у Делі. Уряд оплачував кожну вбиту кобру. Спершу популяція змій дійсно зменшилася, але потім місцеві мешканці стали їх штучно розводити заради «винагород». З'ясувавши це, уряд скасував винагороду. Відпущені на свободу кобри знову все заповнили – популяція змій значно зросла (перевищивши рівень «до

боротьби»). Подібні спостереження значно вплинули на розуміння економічних процесів («Any observed statistical regularity will tend to collapse once pressure is placed upon it for control purposes» Goodhart's law) та соціальних закономірностей («welfare trap»). Але Жану-Полю Сартру вдалося філософськи наблизитись до підвалин внутрішніх психологічних механізмів енантіодромії. Не випадково він використав літературну платформу для втілення своїх спостережень – суха філософія могла згубно вплинути на ефективність засвоєння та відображення складних психологічних явищ, а художня форма залишається найбільш прийнятною та поліваріантною в цьому відношенні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спробу пояснити феномен енантіодромії зустрічаємо ще в працях грецького філософа Геракліта, який при тлумаченні принципу збігу чи «гри» протилежностей, зазначав, що з плином часу все перетворюється на свою власну протилежність: холодні речі стають теплішими, а теплі – охолоджують; те, що мокре, – висихає, а пересохле – зволожується (Fragment 126 : Tzétzès, Scholis ad Exegesis in Piadem) [Помилка! Джерело посилання не знайдено.]. Слід наголосити, що історія грецької філософії рясніє висловами, які приписують Геракліту і розкривають його філософські погляди, в яких чимало приділено уваги принципу енантіодромії. Так, на думку Геракліта, «батьком, царем усіх речей» є конфлікт (Fragment 53 : Hippolyte, Réfutation des toutes les hérésies, IX, 9, 4.); гармонійна структура світу залежить «від протилежної напруги, подібно до лука чи ліри» (Fragment 51 : Hippolyte, Réfutation des toutes les hérésies, IX, 9, 2.); «шлях вгору і вниз – один і той самий» – стверджує філософ (Fragment 60 : Hippolyte, Réfutation des toutes les hérésies, IX, 10, 4.) [Помилка! Д

жерело посилання не знайдено.]. Підкреслюючи, що все робиться через конфлікт, розбрат, Геракліт зазначає: природа прагне до протилежностей, із яких створює співзвуччя; те, що спрямовано у різні боки (незгода), гармонує з самим собою, є першоосновою і породжує все – в боротьбі, з того, що відрізняється, народжується найпрекрасніша гармонія (Fragment 8: Aristote, *Ethique à Nicomaque*, 2, 1155b4) [5].

Українські літературознавці неодноразово зверталися до творчого доробку Жана-Поля Сартра. До основних праць належать розвідки О. Забужко, О. Заєць, Ю. Іздрика, М. Лук'янченко, Ю. Шевельова та багатьох інших. Досліджувалися здебільшого окремі пласти філософії та літературної спадщини Жана-Поля Сартра. Філософія посідала провідне місце в розумінні доробку письменника. Автори також неодноразово розглядали творчість Жана-Поля Сартра. Його роман «Нудота» розглядався нами в контексті з повістю Юрія Трифонова «Інше життя» [1]. Особливості творчості Жана-Поля Сартра в царині інтелектуальних пошуків ХХ ст. розглянуто нами в широкому контексті подібної літератури [2], висвітлено й значення габітусу головного героя роману «Нудота» [3].

У статті зосереджено увагу на енантіодромії, що виступає одним з основних структуротворчих компонентів роману Жана-Поля Сартра «Нудота». Цей аспект дозволив по-новому побачити деякі аспекти роздумів головного героя роману Антуана Рокантена.

Мета статті – розкрити аспекти енантіодромії в романі Жана-Поля Сартра «Нудота».

Виклад основного матеріалу. Для Жана-Поля Сартра світ виявлявся незбагненою загадкою, що тільки тренувала свідомість. Потужний інтелект письменника полягав не в глибині і широті поглядів на життєві концепції,

а в усвідомленні неможливості збагнути складне переплетення «ниток буття».

Проте, на початку зупинимося на висвітленні сутності поняття «енантіодромія» та принципу його дії – це допоможе глибше розкрити зазначену тему й висвітлити думку авторів публікації.

Спираючись на вчення Геракліта і намагаючись описати сутність психологічного принципу з регулятивної функції протилежностей, що на думку швейцарського психоаналітика, засновника аналітичної психології Карла Юнга, «керує усіма циклами природного життя від малого до великого», вчений запровадив термін «енантіодромія». Буквально цей термін означає «біг проти» чи «біг у зворотному напрямку» («a running contrariwise») і відображує те, що ми називаємо «кармічним законом» дії та протидії (колесо часу і простору), симетричність якого виражається врівноваженістю дії та реакції. Так, за К. Юнгом, подібно до принципу рівноваги в природному світі, де будь-якій крайності протистоїть певна система, спрямована на відновлення балансу, існує принцип неминучого перевороту, – повороту назад, що полягає у виникненні несвідомого перетворення явищ, поляризованих феноменів – на свою уявну протилежність [6]. І лише той, хто знає, як відокремитися від несвідомого, здатний уникнути впливу неблаганного закону енантіодромії. Таке відокремлення дозволяє уникнути надзалежності від саморегуляторного механізму з подальшим збільшенням та посиленням контролю его-свідомості.

При цьому розуміння принципу енантіодромії вимагає розрізнення понять полярності (як неможливість існування окремо, розрізнено: де в якості прикладів полярних станів можна зазначити «руйнування і творення»,

«космос і хаос», «час і вічність» тощо) та взаємовиключних протилежностей (категорії дуалізму). Оскільки будь-яка дія знаходиться в певних «рамках» – має «межу» своєї участі в полярності, в решті решт вона досягає цієї межі, – стикається з точкою, де протилежності збігаються, а дія та реакція (теза й антитеза) здаються ідентичними, самосуперечливість – нормою. Настає «переломний момент» («точка омега»), коли раптом людина «опиняється на роздоріжжі», «в пастці» – постає перед дилемою. Образно кажучи, досягнення «точки розвороту» супроводжується «переломом долі» – станом, що можна описати як «ненавмисний наслідок», чи «іронічний розворот», при якому дія змушена повернутися до своєї протилежності, завдяки чому відбувається зворотний рух. Стан «перелому долі» сигналізує про дезінтеграцію ментально-раціональної структури свідомості у самосуперечності. Такий стан ще називають кризою, він завжди супроводжується сумнівами у собі, очікуванням найгіршого, тривогою та нерішучістю.

Усвідомлення кармічного закону ще за часів Стародавньої Греції сприяло появі в давньогрецькій міфології богині людської долі, покровительки суспільного порядку Немезиди, яка у ранніх описах була уособленням сорому та почуття страху перед карою богів, відплати за порушення закону.

За К. Юнгом явище енантіодромії зустрічається усюди й практично завжди має місце, коли над свідомим життям домінує екстремальна, однобічна тенденція. У такому випадку згодом у психіці виникає рівна за потужністю протидія – несвідома протилежність, що спочатку проявляється у вигляді гальма при усвідомленій роботі й гальмує її виконання. А з часом – виривається й прориває свідомий контроль.

Таким чином енантіодромія, як «біг назад» або «праця всупереч», є «передвісником» переродження особистості, адже заради узгодження «внутрішнього» та «зовнішнього», задля збереження рівноваги й порядку («космосу») вступає в дію процес, що через здійснення переоцінки акту і зміну полярності оберігає людину від невдалих дій. З позиції К. Юнга, відбувається «шляхом індивідуації» – людина «приймає» протилежну якість зсередини, засвоюючи, інтерналізуючи її так, що це сприяє досягнення стану внутрішньої «завершеності» та індивідуальної цілісності [7].

Принцип енантіодромії, як перехід у власну протилежність, зустрічаємо у сучасному мистецтві. В якості прикладу можна навести фільм-драму «Життя інших» (2006 р.) німецького кінорежисера Ф. Г. фон Доннерсмарка (виробництво ARTE/Bayerischer Rundfunk (BR)/ Creado Film/ Wiedemann & Berg Filmproduktion), сюжет якого побудований на тому, що в силу певних обставин, віддана певній ідеї людина раптом змінює своє уявлення про добро і зло, про сенс життя. Покликаний зламати життя інших, через прагнення (хоча би незримо) стати кому-небудь потрібним, головний герой фільму «розвертається у зворотний бік» та стає янголом-охоронцем своїх підслідних.

Ще одним прикладом використання принципу енантіодромії у кінематографі є французький фільм режисерів О. Накаша і Е. Толедана «1+1» (2011 р.), у якому через поринання головних героїв у чужий і протилежний одне одному світ, обидва в певному сенсі знедолені, й тому самотні персонажі змогли переосмислити свої життєві цінності, позбавитися штампів та моральних перешкод, знайти своєрідний баланс та відновити інтерес до життя.

Постраждавши внаслідок нещасного випадку, багатий аристократ Філіп наймає в помічники людини, яка найменше підходить для цієї роботи, – молодого жителя передмістя Дрісса, який щойно звільнився з в'язниці. Незважаючи на те, що Філіп прикутий до інвалідного крісла, Дрісс вдається привнести в розмірене життя аристократа дух пригод.

Безумовно, що роман «Нудота» виступає своєрідним маніфестом екзистенціалізму. Енантіодромія екзистенціональної кризи передбачає колосальну відмінність реальності та уяви. Узгодження «внутрішнього» та «зовнішнього» і викликає у головного героя постійні напади нудоти. Антуан Рокантен впродовж всього твору формує своєрідний баланс сприйняття дійсності, що дозволить гармонізувати особисті сприйняття речей та їхню «справжню природу».

Для Жана-Поля Сартра історичні образи здебільшого вторинні – вони знаходяться лише в орбіті його філософських зацікавлень. Це викликано тим, що молодий письменник щиро вірив у можливість уникнути «близького контакту» з фальшивим суспільством і, тим більше, його «історичною копією». Весь свій запал автор присвятив пошуку «справжнього життя», що ледь проглядається за нескінченими пластами фальшування. В своїх пошуках Жан-Поль Сартр пішов далі Бальзака, Стендаля та Флобера – він здійснює над соціальними та історичними умовностями, зумів зосередити погляд на крихкості історичних відображень.

Намагання досягнути історію неодмінно призводить до її своєрідного омертвіння. Ретельне дослідження фактів минулого сприяло зворотному ефекту – об'єкт дослідження «помер вдруге». Ця «подія» відбулася раптово та миттєво – Антуан Рокантен досяг максимум у своїх історичних

розвідках і почав блискавично втрачати будь-який зв'язок із реальністю об'єкта свого дослідження: «І тут почала розкриватися справжня природа теперішності: вона те, що існує, і навпаки, те, чого нема в теперішності, не існує ніде. Отже, минулого не існує. Його нема. Взагалі. Ні в речах, ні навіть у моїх думках. Хоч я вже давно помітив, що моє минуле втекло від мене. І все ж я й досі десь сподіваюся, що воно лише зникло з очей. Воно для мене – як вихід на пенсію, це якийсь інший триб існування, час вакацій і бездіяльності; кожна подія, зігравши свою роль до кінця, слухняно сама знаходила в такій собі скриньці належне їй місце і ставала почесною подією – так мені важко було уявити ніщо. А тепер я знав: абсолютно всі речі на світі є тим, на що вони скидаються, а поза ними... нема нічого» [Помилка! Джерело посилання не знайдено., с. 100].

Це прозріння головного героя сповнене чіткого розуміння неможливості наблизитись до дійсності простим накопиченням фактів. Він не одразу прийшов до цього – спочатку він намагався ретельно дослідити усі наявні матеріали про маркіза де Ролебона та узгодити їх між собою «силою думки». Але історику ніяк не вдавалося протягом років узагальнити розрізнені спалахи, що вихоплювали з «товщі минулого» острівці інформації: «Передовсім я не розумію його поведінки, починаючи з 1801 року. І не тому, що мені бракує матеріалів — листів, коротких спогадів, таємних донесень, почасти з поліцейських архівів, у мене хоч греблю гати. Але їм явно бракує певності, ґрунтовності. Ні, вони не суперечать одне одному, але й не узгоджуються. Ніби йдеться про різних людей. А втім, решта істориків працюють із такими ж матеріалами. Як вони їх упорують? Або я надто доскіпливий, або не досить

метикований. Цей висновок залишає мене цілком байдужим. А справді, чого я шукаю? Я й сам не знаю. Тривалий час Ролебон як людина цікавив мене дужче, ніж книжка про нього. Тепер ця людина дедалі більше набридає мені» [Помилка! Джерело посилання не знайдено., с. 16].

Для Сартра кохання також залишається своєрідним «клубок із протиріч». Частково цей стан відтворює 19-й сонет Джона Донна (John Donne) «Щоб мучить мене...»:

«Oh, to vex me, contraryes meet in one:
Inconstancy unnaturally hath begott
A constant habit; that when I would not
I change in vowes, and in devotione.
As humorous is my contritione
As my prophane Love, and as soon forgott:
As riddlingly distemper'd, cold and hott
As praying, as mute; as infinite, as none.
I durst not view heaven yesterday; and to day
In prayers, and flatt'ring speeches I court God:
To morrow I quake with true feare of his rod.
So my devout fitts come and go away
Like a fantastique Ague: save that here
Those are my best dayes, when I shake with feare».

У ньому наявні загальні проблеми, що очікують «закоханих». Для Жана-Поля Сартра кохання не має «вирішального значення» в романі «Нудота». Швидше воно «причайлося» в митті гострих свіжих відчуттів. Саме ця мить допомагає головному герою тримати прийнятний рівень відносин. Кожний «прояв любові» не наближає Антуана Рокантена до розуміння людських стосунків, а ще більш віддаляє. З господаркою готелю Антуан Рокантен має

своєрідну угоду, що почасти вражає своїм цинізмом. Прикро, що єдиною моделлю взаємин головний герой вбачає сексуальну механіку. Він зневажливо ставиться до родинних зав'язків, висміює інститут шлюбу та кепкує з народження дітей. Енантіодромія не дозволяє Антуану Рокантену побудувати хоч якісь стійкі взаємини, бо будь який крок неодмінно приносить зворотній результат.

Творчість Жана-Поля Сартра тільки частково торкається суспільних сфер діяльності людини. Це пов'язане з тим, що письменник (особливо в період написання роману «Нудота») свідомо уникав політизації художнього матеріалу, намагався зосередитись на чистій філософії без домішок усіляких суспільних парадигм. У творі відстежується його здебільшого зневажливе ставлення до унормованості людського життя, яке базується на стійкій базі суспільно-історичних авторитетів. Подібний підхід можна поверхово сплутати з сатирою, що тривалий час була доволі популярна в культурі. Але завданням Жана-Поля Сартра в канун Другої світової війни стала загальна енантіодромія більшості суспільних явищ. Варто відзначити, що трагізм Другої світової війни наклав на подібні узагальнення більш радикальний відблиск, бо вже в романі Альбера Камю «Чума» ми можемо спостерігати набагато відвертіші картини невідворотності смерті та суспільний «летаргічний сон» із цього приводу.

Головною ознакою енантіодромії стала практика фальшування стабільності буття, що базується на «далеких ідеалах», які втратили живий зв'язок з людською свідомістю і лишаються лише своєрідною бутафорією суспільного спокою. Розкриваючи природу подібних ганебних явищ, Жан-Поль Сартр відштовхується від концепції «інертності мислення». Але це тема вже окремого дослідження.

Висновки. Ми лише коротко розглянули загальні тенденції енантідромії роману Жана-Поля Сартра «Нудота». Саме це явище багато в чому визначило наступні тенденції літератури. Енантідромія набула найвиразнішого вигляду в загальній картині абсурдності дійсності, що стала для митців II пол. XX ст. доволі плідною платформомою. Особлива увага надається безнадійним спробам контролювати та виправляти суспільні процеси. Ці спроби Жан-Поль Сартр в'їдливо висміює в своїй творчості. У романі «Нудота» автор переконливо демонструє, що поверхові судження та «оболонки» призводять лише до погіршення становища людства.

Енантідромія роману «Нудота» розглянута на історичному, особистому та суспільному рівнях. Письменник майстерно моделює фактори, що спричиняють круговерть взаємних протилежностей у долі людей та країн. Ми продемонстрували, що готових відповідей у романі не подається – швидше він спрямований на активізацію мислинневих процесів читачів.

Список використаної літератури:

1. Братусь І., Гунька А., Стрельцова С. «Зручне» і «незручне» минуле в романі «Нудота» (Жан-Поль Сартр) та повісті «Інше життя» (Юрій Трифонов). 2020. Молодий вчений. №7 (83). Сс. 148-154.
2. Братусь І., Кузьменко Г. Деякі культурно-історичні аспекти самоідентифікації особистості «інтелектуалів» у творах другої половини XX століття. Арт-платформа. 2020. N1. Сс. 39-68.
3. Братусь І., Кузьменко Г. Габітус головного героя у романі Жана-Поля Сартра «Нудота». Арт-платформа. 2023. N7. Сс. 275-302.

4. Сартр Ж.-П. Нудота. Мур. Слова. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 1993. 464 с.
5. Heraclitus. «Heraclitus discourse». Philoctetes. URL: <http://philoctetes.free.fr/heraclitefraneng.htm>.
6. Jung C. G. Collected Works of C.G. Jung. Vol. 6: Psychological Types. Princeton: Princeton University Press, 1990. 991 p.
7. Jung C. G. Two Essays on Analytical Psychology. London: Routledge, 2014. 372 p.

Ivan V. BRATUS,

PhD in Philology, Associate Professor,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: kulturolog@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-8747-2611

Halyna V. KUZMENKO,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Kyiv Municipal Academy of Circus and Performing Arts,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: glnkuzmenko36@gmail.com,
ORCID :0000-0002-0613-3934

**THE PRINCIPLE OF ENANTIODROMY IN
JEAN-PAUL SARTRE'S NOVEL "NAUSEA"**

Abstract. The article examines the issue of enantiodromy in Jean-Paul Sartre's novel Nausea. Special attention is paid to the nature of the phenomenon of enantiodromy itself (its real and imaginary manifestations), patterns of interaction of opposites in historical, social and

personal interactions. The question is raised about the impossibility of straight-line control of events and phenomena, since such attempts cause an even greater deviation from the desired result. Special attention is paid to the thoughts of Antoine Rocantin about the nature of the internal component of life's conflicts. The most used and specific definitions of enantiodromy are given. The authors dwell on the consideration of the internal and external dynamics of enantiodromy in the novel "Nausea", which is tracked through the prism of the main character's thoughts. It is proved that enantiodromy is one of the main principles of building a "new" life model of the main character Antoine Roquentin, which partly corresponds to the ideological principles of the existential philosophy of Jean-Paul Sartre. A review of research related to enantiodromy and the work of Jean-Paul Sartre was performed. Jung's theses about the principles of balance in the natural world, where any extreme is opposed by a certain system aimed at restoring the balance, are revealed. It has been proven that there is a principle of inevitable reversal of circumstances after reaching a certain level of balance. Features of the novel "Nausea" demonstrate the nature of enantiodromy. It has been proven that the enantiodromy of life is considered a partial answer to the difficulty of grasping the essence of the course of events and psychological balances of the individual in particular and society in general. Special attention is paid to the fact that everything in the work is done through conflict. With this, Sartre reproduces the teachings of Heraclitus, which affirms the desire for opposites, from which consonance is created. The author's many years of philosophical observations led to the idea that everything is directed in different directions (disagreement), is in harmony with itself, is the primary basis and gives birth to everything - in the struggle, from what is different, the most beautiful harmony is born. The author elaborates on the complexity of perceiving opposites, as

the correct answer to the challenges of fate in the work often has the most extravagant choices, and the "wrong answers" often correspond to our expectations.

Key words: Sartre, literature, existentialism, philosophy, enantiodyromy.

References:

1. Bratus, I., Hunka, A., Streltsova, S. (2020). "Zruchne" i "nezruchne" mynule v romani "Nudota" (Zhan-Pol' Sartr) ta povisti "Inshe zhyttya" (Yuriy Tryfonov) ["Convenient" and "uncomfortable" past in the novel "Nausea" (Jean-Paul Sartre) and the story "Another Life" (Yuriy Trifonov)]. *Molodyy vcheny*. 7 (83), 148-154 [in Ukrainian].
2. Bratus, I., Kuzmenko, H. (2020). Deiak kulturno-istorychn aspekty samoidentyfikats osobystost "intelektualiv" u tvorakh druhoi polovyny XX stolittia [Cultural and historical aspects of self-identification of the specialty of "intellectuals" in the works of the other half of the twentieth century]. *Art Platforma*. 1, 39-68 [in Ukrainian].
3. Bratus, I., Kuzmenko H. (2023). Habitus holovnoho heroya u romani Zhana-Polya Sartra "Nudota" [The habitus of the main character in Jean-Paul Sartre's novel "Nausea"]. *Art Platforma*. 7, 275-302 [in Ukrainian].
4. Sartr, J-P. (1993). *Nudota*. Mur. Slova. [Nausea. Wall. Words.]. Kyiv: Vyd-vo Solomiyi Pavlychko "Osnovy" [in Ukrainian].
5. Heraclitus. «Heraclitus discourse». Philoctetes. Available at: <http://philoctetes.free.fr/heraclitefraneng.htm> [in English].
6. Jung, C. G. *Collected Works of C.G. Jung* (1990). Vol. 6: *Psychological Types*. Princeton: Princeton University Press [in English].

7. Jung, C. G. (2014). Two Essays on Analytical Psychology. London: Routledge [in English].